

Dnr: CF 10-678/2010

Handlingsplan för att förebygga oredlighet i forskningen

Fastställd av: rektor

Datum: 2011-10-04

Inledning

Oredlighet i forskningen skadar förtroendet för forskarna och den vetenskapliga verksamheten. Det kan också leda till att beslut i till exempel olika samhällsfrågor fattas på felaktiga grunder eller att människor kommer till skada vid medicinsk behandling. Därutöver riskerar universitetets konkurrenskraft att äventyras och resurser att slösas bort. Därför måste god forskningssed värnas och oredlighet förebyggas och beivras. Högskolelagen stipulerar att "[i] högskolornas verksamhet skall vetenskapens trovärdighet och god forskningssed värnas" (1 kap. 3a § HL).

Oredlighet kan dels förebyggas med olika åtgärder och insatser, dels åtgärdas i efterhand. Det förebyggande arbetet stipuleras av föreliggande handlingsplan, åtgärder som vidtas i efterhand görs i enlighet med *riktlinjer för utredning av ärenden rörande misstänkt oredlighet i forskningen*.

För att förebygga oredlighet i forskningen kan universitetet

- a) reglera
- b) informera och utbilda
- c) kontrollera
- d) organisera verksamheten så att etisk medvetenhet och god forskningssed främjas och att brister i organisationen, som kan leda till oredlighet i forskning, motverkas med "organisatoriska etiska korsetter för att stadga upp den enskilda forskarens goda vilja till moral" (Forsman 1996, s 52): det kan exempelvis gälla brister i anställningstrygghet, ny teknik, beroenden, elitism, press att publicera/höga produktivitetskrav et cetera.

I de två första fallen kan universitetet besluta om konkreta åtgärder och insatser.

Kontroller kan göras med stickprov, men är förmodligen både arbetskrävande och kontroversiellt.

Att organisera sig till vetenskaplig etik och moral kan handla om att påverka arbetsmiljön och organisationen så att den är öppen, demokratisk och ickeauktoritär och att i den dagliga forsknings- och utbildningsverksamheten ta på allvar och uppmärksamma de etiska aspekterna, att ha samtalet om forsknings- och forskareetik och god forskningssed levande. I övrigt handlar det snarast om en hållning och inställning och att främja vissa attityder och motverka andra.

Insatser av ovan nämnda karaktär kan flyta in i varandra och därför är det svårt att göra en kategorisering av de olika insatserna. Åtgärder och insatser enligt handlingsplanen finns dock inom nämnda kategorier.

Handlingsplan

Tydliggöra ansvar

När vetenskaplig oredlighet ska utredas är det viktigt att det står klart vem som har ansvaret. Den forskare som misstänks för oredlighet utreds. I till exempel större forskningsprojekt kan dock ansvarsfrågan vara mer komplicerad. Exempelvis skulle en forskningsledare kunna bli funnen ha brustit i sitt informationsansvar (jfr VR 2010, s 58) – om denne nu har ett sådant. Vid universitetet finns en flora av funktionsbegrepp, såsom: ämnesansvarig (ämnesföreträdare används också, även om –ansvarig är det formellt riktiga, se Rb, dnr CF 11-158/2010), forskningsledare, föreståndare och vetenskaplig ledare (jfr dnr CF 19-141/2010).

Universitetet ska besluta vilka funktioner som ska finnas och innebörden av respektive funktion. Detta för att medvetandegöra innehavarna av förekommande funktioner vad som förväntas av dem, inte minst vad gäller att främja en etisk hållning, och för att i förlängningen ansvarsfrågan ska vara tydlig vid händelse av misstanke om eller förekomst av oredlighet.

Webbsida

Den sida på webben om etik som grants office har sjösatt ska utvecklas med syfte att främja forsknings- och forskaretiken och god forskningssed.

Utbildning

Seminarier och kurser för de anställda om god forskningssed och forskningsetik ska anordnas kontinuerligt som en del av personalens fortbildning.

Vidare ska utbildning i forskningsetik och handledarens ansvar för att förmedla forskningsetiska normer till de studerande, arkiverings-, dokumentations- och sekretessbestämmelser, offentlighetslagstiftning och så vidare ingå i handledarutbildningen och anordnas som fortbildning för handledare.

Kurser om forskningsetik, forskarens etik och god forskningssed ska vara obligatoriska i utbildning på forskarnivå. Därutöver ska överhuvudtaget säkerställas att utbildningen på forskarnivå ger tillräckliga kunskapsteoretiska kunskaper. Utbildningen ska regelmässigt innehålla, i sammanhanget relevanta, inslag av vetenskapsfilosofi/vetenskapsteori,

vetenskapshistoria, vetenskapssociologi, metodologi och metod och epistemologi.

Etikfrågorna kan dock inte vänta till utbildningen på forskarnivå, utan ska finnas med redan från de lägre utbildningsnivåerna. Att kunna hantera etiska frågeställningar är ett mål redan för högskoleexamen (bilaga 2, HF). Utbildningar vid universitetet ska utformas så att den studerande, efter genomgången utbildning, har grundläggande kunskaper/kännedom om god forskningssed, vetenskaplig etik och tillämpning därav.

Dokumentation, arkivering

En förutsättning för att kunna utreda huruvida vetenskaplig oredlighet har förekommit, kan vara att forskningen är nöjaktigt dokumenterad och att utredningen har tillgång till dokumentationen. Även om forskaren, i normalfallet, äger resultatet av sin forskning, är dokumentationen över forskning som har utförts i tjänsten vanligtvis inte forskarens egendom, utan tillhör myndigheten. Huvudsakliga bestämmelser vad gäller allmänna handlingar och deras hantering finns i tryckfrihetsförordningen (1949:105), arkivlagen (1990:782) och offentlighets- och sekretesslagen (2009:400). Att material som inkommit till myndigheten och upprättade handlingar är allmänna handlingar är således fastställt genom lag.¹

Universitetet har också enligt arkivlagens (1990:782) tredje paragraf skyldighet att hålla god ordning på sina handlingar. Utlämnande av allmänna handlingar ska ske i enlighet med tryckfrihetsförordningens 2 kap. 12 §, om inte skäl för sekretessbeläggande står att finna i någon paragraf i offentlighets- och sekretesslagen (2009:400). Därutöver finns lokala riktlinjer (Riktlinjer för hantering av allmänna handlingar vid Örebro universitet, dnr CF 10-757/2009).

En allmän handling är en allmän handling oavsett var och hur den förvaras. Universitetet har dock inte alltid den goda ordning på handlingarna som lagen kräver. Detta innebär samtidigt att en sådan öppenhet med rådata, källdata, eller vad man nu väljer att kalla det, som är nödvändigt för att möjliggöra granskning av forskning inte föreligger. Överhuvudtaget ska universitetet arbeta för att hålla god ordning och att det finns praktiska förutsättningar för att dokumentera, arkivera och tillgängliggöra forskningsmaterial.

---

¹ Exempel på sådan inkommen handling är enkätsvar. Exempel på upprättade handlingar är delrapporter i forskningsprojekt och lab-dagböcker.

Följande åtgärder ska vidtas

- på universitetets webbsida om etik i forskningen (jfr ovan) tillskapas information om gällande lagar, regler och riktlinjer och länkar till läsvärt material på området. Där ska också finnas kontaktinformation till de funktioner som kan ge stöd i dokumentations- och arkiveringsfrågor och svara på frågor samt en frågelåda där frågor blir besvarade och vanliga frågor och svar publiceras. Detta torde kunna genomföras tämligen omgående.
- på något längre sikt ska utbildning anordnas om gällande lagar, regler och riktlinjer och hur man kan ordna sitt forskningsmaterial. Sådan grundläggande utbildning ska ingå i introduktion av de nyanställda som kommer att forska själva eller att ha med forskning och forskningsfrågor att göra.
- förutsättningarna ska utredas för att på lite längre sikt mer regelmässigt använda en open access-databas för publicering och för lagring och arkivering av forskningsdata. En sådan databas skulle underlätta för forskarna att strukturera sitt material och samtidigt göra det lagringsbart, den skulle säkra öppenheten och göra det svårare att stjäla rådata.²

Plagiatkontroll

Plagiatkontrollsystemet Urkund ska vara implementerat vid universitetet från och med höstterminen 2011. Enligt fattat beslut begränsas dock användningen till utbildning på grundnivå och avancerad nivå (Projektdirektiv, dnr CF 10-235/2011). Doktorander är visserligen studenter, men ägnar sig åt forskning i den delen av utbildningen som avser författande av licentiatuppsats/avhandlingsskrivande. Av normgivande skäl, och för att förebygga plagiat i forskningsplaner eller motsvarande – vilka ligger till grund för antagning till utbildning på forskarnivå – och i licentiatuppsatser och avhandlingar ska Urkund regelmässigt användas i utbildning på forskarnivå.

Etisk kodex

Forskningsmiljöerna vid universitetet ges i uppdrag att utarbeta etiska kodexar. Särskilt viktigt är detta i fler- och mångkulturella forskningsmiljöer,

---

² I sammanhanget kan nämnas OpenAccess.se som drivs av KB i samarbete med SUHF, VR, Kungliga vetenskapsakademien, RJ och KK-stiftelsen.

där sociala och kulturella skillnader kan finnas som gör att man ser olika på forskaretnen (jfr VR 2010, s 32).³ Rapporteringen sker till fakultetsnämnderna, vilka beslutar om tidplan för och hantering av ärendet och för eventuellt fortsatt arbete.

Forskning i samverkan och finansiering av forskning

Vid till exempel uppdragsforskning, då forskning och yrkesmässig verksamhet sammanfaller och i samband med fundraising kan forskar- och forskningsetiska dilemman uppstå. Det kan exempelvis handla om att forskningsresultat går stick i stäv med finansiärens önsknings, sammanblandning av myndighetsutövning och forskning eller ekonomiska eller ideologiska bindningar. Samverkan mellan akademien och omvärlden, stark konkurrens om forskningsfinansiering, höga produktivitetskrav och krav på till exempel kommersialiserbarhet ställer höga krav på forskarens integritet. För att bevara förtroendet för forskningen och vetenskapen behöver det råda öppenhet vad gäller relationer till externa finansiärer och samarbetspartners och alla beslut som berör forskning måste präglas av ett forsknings- och forskaretniskt perspektiv. Etiken ska betraktas som en väsentlig kvalitetsaspekt. Etiska regler vid samarbeten och samverkansprojekt, vid extern finansiering av forskning et cetera ska utarbetas (jfr t ex Linköpings universitets etiska regler vid extern forskningsfinansiering:

http://regelverk.liu.se/visa_dokument/Lokala%20regelsamlingen/Forskarutbildning%20och%20forskning/Gemensamt/?dokumentid=1835&extern=1).

Systemet för medförfattare till publikation ska utredas och information och riktlinjer utarbetas. Vad är och vad är inte grund för medförfattarskap, och vilket ansvar har man som medförfattare? Om det råder otydlighet finns risk för att personer i beroendeställning, som till exempel doktorander, blir missgynnade. Ansvarsfrågan vid medförfattarskap ska vara tydlig och kunna klarläggas vid utredning med anledning av misstänkt oredlighet och så att systemet i sig inte är oetiskt i förhållande till god forskningssed.

Etisk kommitté

Vetenskaplig oredlighet ska naturligtvis utredas och i förekommande fall generera påföljder. Viktigast när det gäller att främja god forskningssed är dock att arbeta förebyggande. Därför ska en etisk kommitté inrättas, vars övergripande uppgift är att ge råd i forsknings- och forskaretniska frågor. Den

---

³ Här är det kanske framför allt vägen som är mödan värd.

etiska kommittén ska också, vid behov, vara ett stöd för handläggaren i initialskedet av en utredning rörande oredlighet i forskningen. I sådana fall skall jävsfrågan tas i beaktande och övervägas nogsamt. Den etiska kommittén ska ha minst tre ledamöter, varav en med juridisk kompetens. Inför att en etisk kommitté inrättas ska en mer utförlig uppdragsbeskrivning utarbetas.

Forskargrupper och forskningsmiljöers organisation

Fakultetsnämnderna har i sin riskanalys framhållit vikten av att forskarna kan arbeta i ett öppet forskningsklimat utan starka hierarkier. Därtill kan läggas de etiska dilemman som beroenden av olika slag kan medföra. Det ska utredas närmare hur forskargrupper och forskningsmiljöer bör vara utformade och ledas för att minimera risken för slutenhet, isolering och auktoritära arbetsförhållanden.

Ojämlika maktförhållanden kan resultera i till exempel diskriminering eller sexuella trakasserier, vilket i sin tur kan användas för att hindra någon i dennes vetenskapliga gärning. Lagstiftning finns mot detta och hanteras i för ändamålet specifik ordning. Dock finns det anledning att ha i minnet att det inte finns några vattentäta skott mellan sådant beteende och vetenskaplig oredlighet och att det är destruktivt för den vetenskapliga miljön och har negativ inverkan på kvaliteten i verksamheten.

Skydd för "whistleblowers" med mera

Det ska utredas närmare hur en avsiktsförklaring som innebär att personer som drabbas av indragna forskningsmedel eller andra negativa konsekvenser på grund av oredlighet, utan att vara skyldiga, i möjligaste mån kan hållas skadeslösa. Särskilt utsatta i sådana situationer kan till exempel forskarassistenter och doktorander vara. Beroende ska inte tvinga personer att avstå från att anmäla misstanke om oredlighet. Över huvudtaget ska utredas hur så kallade whistleblowers kan skyddas.

Utveckling av det förebyggande arbetet

De utredningar om oredlighet i forskningen som görs vid Örebro universitet och vid andra lärosäten bör ligga till grund för utveckling av det förebyggande arbetet. En handlingsplan bör således vara ett levande dokument som utvecklas allteftersom nya etiska problem kommer i dagen. För den fortsatta hanteringen ska ansvaret förläggas till en specifik organisatorisk enhet och lämplig utredarfunktion. För kunskapsackumuleringen och metodutvecklingens skull är det lämpligt att

denna funktion är densamma som handlägger ärenden rörande misstanke om oredlighet.